

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

REVIEW
OF COUNSELLING AND GUIDANCE

**ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΑΦΙΕΡΩΘΗΚΕ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ
ΤΗΣ ΔΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΜΑΡΙΔΑΚΗ-ΚΑΣΣΩΤΑΚΗ**

Ειδικό τεύχος:

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ:

«Οι σύγχρονες αλλαγές και προκλήσεις και ο ρόλος του Συμβούλου»

PROCEEDINGS OF THE SCIENTIFIC CONFERENCE

« Contemporary challenges, and the counselor role»

**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ**

ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.

Hellenic Society of Counselling and Guidance / www.elesyp.gr

Ελληνική
Εταιρεία
Συμβουλευτικής και
Προσανατολισμού

**ΤΡΙΜΗΝΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ –ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ**

**Επίσημη Επιστημονική Περιοδική Έκδοση
της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
(ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.)**

QUARTERLY REVIEW OF COUNSELLING AND GUIDANCE

Official journal of the
QUARTERLY REVIEW OF COUNSELLING AND GUIDANCE

Τεύχος 120-121, 2020

Συντακτική Επιτροπή:

- **Υπεύθυνος Έκδοσης:** Ράνυ Καλούρη, καθηγήτρια ΑΣΠΑΙΤΕ, rkalouri@hotmail.com
- **Αναπληρωτές Υπεύθυνοι:** Παναγιώτης Σαμοΐλης, Σύμβουλος Σταδιοδρομίας, ranosam3@gmail.com, Αρχάγγελος Γαβριήλ, τ. Σχολικός Σύμβουλος ΠΕ2, Σύμβουλος Σταδιοδρομίας, egavri@hotmail.com
- **Μέλη:** Φωτεινή Κατσαμπούρη, Σύμβουλος Ε.Π., fkatsamp@sch.gr, Θεόδωρος Κατσανέβας, ομ. Καθηγητής Παν/ου Πειραιά, kats@unipi.gr, Μπότου Αναστασία, Σύμβουλος Ε.Π., botouanastasia@gmail.com, Μυλωνά-Καλαβά Νίνα, Σύμβουλος Ε.Π., ninacalmyl@gmail.com

Οι εργασίες για δημοσίευση στο περιοδικό και οι συνδρομές πρέπει να στέλνονται στο e-mail της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. elesyp@gmail.com, και στην Πρόεδρο της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. καθηγ. Ράνυ Καλούρη, rkalouri@hotmail.com. Δικτυακός τόπος: www.elesyp.gr

Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.

Πρόεδρος: Ουρανία Καλούρη
Αντιπρόεδρος: Αικατερίνη Μυλωνά-Καλαβά
Γραμματέας: Φωτεινή Κατσαμπούρη
Ταμίας: Αναστασία Μπότου
Μέλος: Κωνσταντίνος Μακρόπουλος

**Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού
Υπεύθυνοι Έκδοσης**

Δημητρόπουλος Ευστάθιος, καθηγητής Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε., 1986-1994
Σαμοΐλης Παναγιώτης, Σύμβουλος Σταδιοδρομίας, 1995-2001
Κασσωτάκης Μιχάλης, καθηγητής Παν/ου Αθηνών, 2002-2013

το ΔΣ της ΕΛΕΣΥΠ τους ευχαριστεί θερμά και τους τιμά! (Φθινόπωρο 2013)

Επιστημονική Επιτροπή

Δημητρίου Λουκία, αναπλ. καθηγήτρια παν/ου Frederick

Καλαβά-Μυλωνά Νίνα, Δρ. Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού
Καλούρη Ράνυ, Καθηγήτρια Ανώτατης Σχολής Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκ-
παίδευσης

Κανδηλάκη Αγάπη, Καθηγήτρια Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

Κασσωτάκης Μιχάλης, ομ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Κατσαμά, Ειρήνη, Επ. καθηγήτρια Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

Κατσαμπούρη Φωτεινή, Δρ Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού

Κατσανέβας Θεόδωρος, ομ.. Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιά

Κουλούρης, Νίκος, Επ. Καθηγητής Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

Μαρμαρινός Γιάννης, ομ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Μπότου Αναστασία, Δρ Παιδαγωγικής

Μπρούζος Ανδρέας, Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Παπαβασιλείου Ιωάννα, Επ. Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Πουλόπουλος, Μπάμπης., Καθηγητής Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

Σιδηροπούλου-Δημακάκου Δέσποινα, Καθηγήτρια Παν/ου Αθηνών

Τσέργας Νικόλαος, Επ. Καθηγητής Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

Τσιμπουκλή, Αννα, Ψυχολόγος (PhD), Υπεύθυνη Τομέα Εκπαίδευσης ΚΕΘΕΑ

Τα ανυπόγραφα κείμενα εκφράζουν τις θέσεις της Εταιρείας. Τα ενυπόγραφα τις θέσεις των αρθρογράφων οι οποίοι έχουν την ευθύνη της σύνταξης και του περιεχομένου των κειμένων τους (βλ. οδηγίες στο τέλος του τεύχους 2-3, του τεύχους 36-37, του τεύχους 60-61 και του τεύχους 92-93 για τη σύνταξη εργασιών, καθώς και στην ιστοσελίδα της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. www.elesyp.gr

Ποιοι και πώς γίνονται μέλη της Εταιρείας: βλ. καταστατικό στο τ.1 του περιοδικού και στο τ. 60-61. Καθώς και στο www.elesyp.gr

Διάθεση του περιοδικού:

Ελεύθερη πρόσβαση στο www.elesyp.gr

Copyright 2020: ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή ή η μετάδοση όλου ή μέρους του περιοδικού χωρίς την έγγραφη άδεια της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.

ISSN 1105-2449

Εκδόσεις Πεδίο

Συνταγματάρχου Δαβάκη 10 & Μυλοποτάμου, 11526, Αθήνα

Τηλ.: 210 3390204 • Fax: 210 3390209

e-mail: info@pediobooks.gr

<http://www.pediobooks.gr/>

Ειδικό διπλό τεύχος

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ-ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

με θέμα

«Οι σύγχρονες αλλαγές και προκλήσεις
και ο ρόλος του Συμβούλου

ΕΒΕΑ, Ακαδημίας 7, Παρασκευή 31/01/2020 & Σάββατο 01/02/2020

PROCEEDINGS OF THE SCIENTIFIC CONFERENCE « Contemporary challenges, and the counselor role »

Το συνέδριο αφιερώθηκε στη μνήμη της
Κατερίνας Μαριδάκη-Κασσωτάκη

ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.
Hellenic Society of Counselling and Guidance / www.elesyp.gr

Ελληνική
Εταιρεία
Συμβουλευτικής και
Προσανατολισμού

Επιστημονική Επιμέλεια και Επιμέλεια Έκδοσης:
Ράνυ Καλούρη, Φωτεινή Κατσαμπούρη,
Αικατερίνη Μυλωνά-Καλαβά, Μπότου Αναστασία, Τσέργας Νικόλαος,
Μακρόπουλος Κωνσταντίνος, Δρόσος Νικόλαος

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ-ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

Θέμα

**«Οι σύγχρονες αλλαγές και προκλήσεις
και ο ρόλος του Συμβούλου»**

**Το συνέδριο αφιερώθηκε στη μνήμη της
Κατερίνας Μαριδάκη-Κασσωτάκη**

Οργάνωση

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ (ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.)**

Επιστημονική Επιτροπή Συνεδρίου

Γαβριήλ Άγγελος, Σύμβουλος Επαγγελματικού Προσανατολισμού
Δημητρίου Λουκία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Frederick
Καλαβά-Μυλωνά Νίνα, Δρ. Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού
Καλούρη Ράνυ, Καθηγήτρια ΑΣΠΑΙΤΕ, Πρόεδρος ΕΛΕΣΥΠ
Κανδυλάκη Αγάπη, Καθηγήτρια Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης
Κασσωτάκης Μιχάλης, Ομ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών
Κατσαμά Ειρήνη, Επίκουρος Καθηγήτρια Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης
Κατσαμπούρη Φωτεινή, Δρ. Συμβουλευτικής & Επαγγελματικού Προσανατολισμού
Κατσανέβας Θεόδωρος, Ομ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιά
Κουλούρης Νικόλαος, Επίκουρος Καθηγητής Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης
Μαρμαρινός Γιάννης, Ομ. Καθηγητής ΕΚΠΑ
Μιχαλοπούλου Μαρία, Αντιπρύτανης Έρευνας & Δια Βίου Εκπαίδευσης
Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης
Μπότου Αναστασία, Δρ. Ψυχολογίας ΕΚΠΑ
Μπρούζος Ανδρέας, Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Μυλωνάκου - Κεκέ Ηρώ, Καθηγήτρια ΕΚΠΑ
Παμουκτσόγλου Αναστασία, Δρ. Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης
Πουλόπουλος Χαράλαμπος, Καθηγητής ΔΠΘ

Ραχιώτης Γεώργιος, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Σαμοΐλης Παναγιώτης, Σύμβουλος Επαγγελματικού Προσανατολισμού
Σιδηροπούλου - Δημακάκου Δέσποινα, Καθηγήτρια ΕΚΠΑ
Τσέργας Νικόλαος, Επίκουρος Καθηγητής Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

Οργανωτική Επιτροπή - Οργανωτική γραμματεία Συνεδρίου

Βακάλογλου Ζωγραφιά
Γώγου Ματίνα
Ερωτοκρίτου Κούλα
Θεολογής Βαγγέλης
Κατσαούνη Σταυρούλα
Κουλούρη Λήδα
Μαρσέλλος Πέτρος
Μιντζά Σοφία
Παπαβασιλείου Ιωάννα
Σπηλιώτης Αθανάσιος
Τσιλιμπάκου Αγάθη
Τσίμας Κωνσταντίνος
Χατζηνεοφύτου Έλλη
Χατζηνεοφύτου Ρωξάνη

Σχεδιασμός Αφίσας: Αναστασία - Θεοφανώ Αντωνοπούλου

*Το ΔΣ της ΕΛΕΣΥΠ ευχαριστεί το ΕΒΕΑ, καθώς και τις εκδόσεις ΠΕΔΙΟ
και τα super market Σκλαβενίτης για την ευγενή τους χορηγία.*

Στον παρόντα τόμο ηλεκτρονικής έκδοσης των Πρακτικών του Συνεδρίου με θέμα **«Οι σύγχρονες αλλαγές και προκλήσεις και ο ρόλος του Συμβούλου»** που οργάνωσε η ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. περιλαμβάνονται μόνον οι εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν στο συνέδριο και στάλθηκαν στις προθεσμίες που είχαν οριστεί προς δημοσίευση.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
(ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.)

Παρασκευή Σάββατο
31/01/2020 01/02/2020
18.30-21.00 9.00-18.00

ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ

Εμπορικό & Βιομηχανικό Επιμελητήριο Αθηνών
Ακαδημίας 7, 10671

Είσοδος ελεύθερη

Το Συνέδριο αφιερώνεται στη μνήμη
της Αικατερίνης Μαριδάκη - Κασσωτάκη

ΧΟΡΗΓΟΙ

ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.
Hellenic Society of Counseling and Guidance / elesyp.gr

Ελληνική
Εταιρεία
Συμβουλευτικής και
Προσανατολισμού

Παρασκευή 31 Ιανουαρίου 2020

18.30: Προσέλευση - Εγγραφές - Παραλαβή Φακέλων

19.00: Έναρξη Συνεδρίου

19.00 - 21.00

Α΄ Συνεδρίαση Ολομέλειας:

Στρογγυλό τραπέζι με θέμα «Αυτογνωσία, ανεξαρτησία και συμβουλευτική»

Συντονισμός: **Ράνυ Καλούρη.**

Ομιλητές:

Κατερίνα Μάτσα, Ψυχίατρος, Διδάκτωρ Ψυχιατρικής *Ψυχιατροποίηση της συμβουλευτικής στη σύγχρονη κοινωνία.*

Χαράλαμπος Πουλόπουλος, Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, *Η μοναξιά και η συντροφικότητα στη συμβουλευτική σχέση.*

Άννα Τσιμπουκλή, Ψυχολόγος (PhD), Υπεύθυνη Τομέα Εκπαίδευσης ΚΕΘΕΑ, *Δυσλειτουργικές παραδοχές και όρια της συμβουλευτικής στην εκπαίδευση ενηλίκων.*

Ερωτήσεις - Συζήτηση

Σάββατο 1 Φεβρουαρίου 2020

8.30 - 9.00: Προσέλευση - Εγγραφές

9.00 - 9.30: Χαιρετισμοί

9.30 - 11.00

Α΄ Παράλληλη Συνεδρίαση: Κοινωνικές αλλαγές και συμβουλευτικές παρεμβάσεις

Προεδρείο: **Νίνα Μυλωνά-Καλαβά & Αναστασία Μπότου**

Αγγέλα Θεοφίλου, B.Sc. Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Frederick, & **Αντρέας Παναγιώτου**, Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Frederick. *Η προώθηση της ανθεκτικότητας μέσω της φεμινιστικής συμβουλευτικής στις σύγχρονες προκλήσεις.*

Κατερίνα Αργυροπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Επαγγελματικού Προσανατολισμού και

Λήψης Επαγγελματικών Αποφάσεων Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, & **Αργυρώ Χαροκοπάκη**, Εκπαιδευτικός, Διδάκτωρ Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού, Επιστημονική Συνεργάτιδα ΕΚΠΑ, ΑΣΠΑΙΤΕ & Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου. *Ο ρόλος του Συμβούλου Σταδιοδρομίας στην αποδοχή της αλλαγής και την προώθηση της ποιότητας ζωής.*

Κωνσταντίνος Καρακιάζης, Εκπαιδευτικός με εξειδίκευση στη Συμβουλευτική στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό στο 2ο ΚΕΣΥ Πειραιά, & **Ευάγγελος Παπακίτσος**, Μέλος ΔΕΠ του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής. *Υπερεκπαίδευση και αγορά εργασίας στην Ευρώπη και την Ελλάδα.*

Λουκία Δημητρίου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Frederick, **Εμμανουήλ Σηφάκης**, Τμήμα Ψυχολογίας και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Frederick, **Μάρκος Καυκαλιάς**, Τμήμα Ψυχολογίας και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Frederick, & **Στυλιανή Ονησίλου**, Τμήμα Ψυχολογίας και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Frederick. *Η επίδραση της εργασίας και του εργασιακού άγχους «εν καιρώ αλλαγών και κρίσης» στις σπουδές και στην ακαδημαϊκή επίδοση/απόδοση εργαζομένων φοιτητών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.*

Γλυκερία Π. Ρέππα, εξωτερική συνεργάτιδα Πανεπιστημίου Αιγαίου, ΣΕΠ Πανεπιστημίου Νεάπολης Πάφου, Ψυχοπαιδαγωγός-Σύμβουλος Σταδιοδρομίας. *Ενσυνειδητότητα και ευημερία: χρήση καινοτόμων τεχνικών για την αποτελεσματική άσκηση του ρόλου του συμβούλου.*

Ερωτήσεις - Συζήτηση

9.30 - 11.00

Β΄ Παράλληλη Συνεδρίαση: Αλλαγές στον εργασιακό τομέα και τεχνολογική εξέλιξη
Προεδρείο: **Θεόδωρος Κατσανέβας & Νίκος Δρόσος**

Νίκος Α. Δεμερτζής, Σύμβουλος Σταδιοδρομίας, Διευθυντής στο 1ο Γυμνάσιο Καλλιθέας Αττικής, Πτυχιούχος του Τμήματος Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού της ΣΕΛΕΤΕ Αθήνας. *Καλλιέργεια δεξιοτήτων ζωής (soft skills) ως αποτέλεσμα των σύγχρονων αλλαγών και προκλήσεων.*

Κούλλα Ερωτοκρίτου, PhD cand., Κοινωνική Λειτουργός, ΕΔΙΠ, Πανεπιστήμιο Frederick, **Ελλάδα Σωτήροβα**, Τμήμα Ψυχολογίας και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Frederick, & **Άννα Γκάβοβα**, Τμήμα Ψυχολογίας και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Frederick. *Οι επιπτώσεις της ανεργίας στον άνθρωπο και την κοινωνία.*

Χρήστος Ταουσάνης, Διδάκτωρ του ΑΠΘ, Σύμβουλος Σταδιοδρομίας και Επιστημονικός Διευθυντής της Employ. *Αναδυόμενες επαγγελματικές εξειδικεύσεις & τομείς στην αγορά εργασίας ως αποτέλεσμα των τεχνολογικών εξελίξεων της 4ης βιομηχανικής επανάστασης.*

Όλγα Παπαδοπούλου, Εργασιακή Σύμβουλος στον ΟΑΕΔ. *Παρόν και μέλλον της εργασίας στα πλαίσια της αυτοματοποιημένης οικονομίας και της ψηφιακής τεχνολογίας.*

Αναστασία Αθανασούλα-Ρέππα, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Νεάπολης Πάφου, Διευθύντρια Μονάδας εξ Αποστάσεως Προγραμμάτων, **Δρ Μαριάντρη Κάζη**, ΣΕΠ Frederick University Cyprus, MSc Επιστήμες της Αγωγής, **Δρ Γλυκερία Π. Ρέππα**, Εξωτερική Συνεργάτρια του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου, & **Δρ Ζαχαρούλα Καραβά**, ΣΕΠ Πανεπιστημίου Νεάπολης Πάφου. *Οι αλλαγές στον εργασιακό τομέα και η αναγκαιότητα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης και καινοτομίας.*

Ερωτήσεις - Συζήτηση

11.00 - 11.15: Διάλειμμα

11.15 - 13.00

Β΄ Συνεδρίαση Ολομέλειας: Σύγχρονες αλλαγές και προκλήσεις για τον σύμβουλο
Προεδρείο: **Άγγελος Γαβριήλ & Νικόλαος Κουλούρης**

Αναστασία Καλαντζή-Αζίζι, Ομότιμη Καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας Παν/μίου Αθηνών, π. Πρόεδρος ΔΣ του Ινστιτούτου Έρευνας και Θεραπείας της Συμπεριφοράς (ΙΕΘΣ). *Παραδείγματα συμβουλευτικής στήριξης στην εποχή της κρίσης. Δράσεις της ομάδας τραύματος του Ινστιτούτου Έρευνας και Θεραπείας της Συμπεριφοράς.*

Αγάπη Κανδυλάκη, Καθηγήτρια Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης. *Η συμβουλευτική στην κοινωνική εργασία: αναγκαιότητα ή πολυτέλεια για τις σύγχρονες προκλήσεις;*

Δέσποινα Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Καθηγήτρια Επαγγελματικής Αξιολόγησης και Καθοδήγησης, ΕΚΠΑ. *Το μέλλον της αγοράς εργασίας: επαγγέλματα και δεξιότητες διαχείρισης της σταδιοδρομίας*

Χρήστος Σ. Ζερεφός, Ακαδημαϊκός, *Περί των φυσικών και ανθρωπογενών κλιματικών μεταβολών.*

Ερωτήσεις - Συζήτηση

13.00 - 14.15

Γ΄ Συνεδρίαση Ολομέλειας: Αφιέρωμα στην Κατερίνα Μαριδάκη-Κασσωτάκη
Προεδρείο: **Ράνυ Καλούρη & Νικόλαος Τσέργας**

Αναστάσιος Σταλίκας, Καθηγητής, Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Πρόεδρος Ελληνικής Εταιρίας Θετικής Ψυχολογίας. *Αβεβαιότητα, απώλεια, πένθος: μαθήματα από τη θετική ψυχολογία!*

Φωτεινή Κατσαμπούρη, Δρ Σύμβουλος Σταδιοδρομίας, Γεν. Γραμματέας ΕΛΕΣΥΠ, & **Ράνυ Καλούρη**, Καθηγήτρια, Παιδαγωγικό Τμήμα, ΑΣΠΑΙΤΕ, Πρόεδρος ΕΛΕΣΥΠ. *Μιλώντας για την Κατερίνα Μαριδάκη-Κασσωτάκη...*

Γιώργος Τσίτσας, Συμβουλευτικός Ψυχολόγος, ΕΕΔΙΠ Χαροκόπειου Πανεπιστημίου, Συνεργάτης του Κέντρου Συμβουλευτικής Φοιτητών, & **Αγγελική Κυβέλου**, Υπάλληλος της Φοιτητικής Μέριμνας του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου και Συνεργάτιδα του Κέντρου Συμβουλευτικής Φοιτητών. *Κέντρο συμβουλευτικής φοιτητών «Αικατερίνη Μαριδάκη-Κασσωτάκη»: 18 χρόνια προσκλήσεις και προκλήσεις.*

Ερωτήσεις - Συζήτηση

14.15 - 14.30: Διάλειμμα

14.30 - 16.00

Γ΄ Παράλληλη Συνεδρίαση: Εκπαιδευτικές αλλαγές και προκλήσεις
Προεδρείο: **Αναστασία Παμουκτσόγλου & Κωνσταντίνος Μακρόπουλος**

Βασούλα Γιωργαλλίδου, PhDc Πανεπιστήμιο Frederick, & **Λουκία Δημητρίου**, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Frederick. *Διερεύνηση των προφίλ λήψης επαγγελματικής απόφασης ανάμεσα στους μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατά το πρώτο τους εγχείρημα για λήψη επαγγελματικής απόφασης και ο ρόλος του συμβούλου*

Σταύρος Σταύρου, PhDc Πανεπιστήμιο Frederick, & **Λουκία Δημητρίου**, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Frederick. *Απόψεις των εκπαιδευτικών για τη δυνατότητα του σχολικού συμβούλου να τους υποστηρίξει στη διαχείριση των παιδιών με χρόνιες ασθένειες στο σχολείο: μια πρώτη προσέγγιση στην πρόκληση.*

Δημήτρης Χατζηχαραλάμπους, PhD, Κοινωνικός Λειτουργός, ΕΔΙΠ, Πανεπιστήμιο Frederick, & **Κούλλα Ερωτοκρίτου**, PhD cand., Κοινωνική Λειτουργός, ΕΔΙΠ, Πανεπιστημίο Frederick. *Η επίδραση της ψυχικής υγείας στην αυτοεκτίμηση και στην ποιότητα ζωής των φοιτητών στην Κύπρο. Ο ρόλος των συμβουλευτικών κέντρων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση στις σύγχρονες συνθήκες.*

Μαρία Βλαχάδη, Λέκτορας Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, & **Θεολόγος Σμυρναίος**, Οικονομολόγος, Εκπαιδευτικός, Υπεύθυνος Συμβουλευτικής στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό στο 2ο ΚΕΣΥ Πειραιά. *Δραματικές εκπαιδευτικές αλλαγές στον θεσμό «Συμβουλευτική στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό» της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Επιτακτική ανάγκη αυτονόμησης & ανάπτυξης του θεσμού. Η περίπτωση του ΚΕΣΥ (Κέντρο Εκπαιδευτικής και Συμβουλευτικής Υποστήριξης).*

Μαρία Ευαγγελίου, Διευθύντρια 4ου Δημοτικού Σχολείου Αγ. Αναργύρων, **Κωνσταντίνα Θανασοπούλου**, Διευθύντρια 5ου Γυμνασίου Πετρούπολης, & **Καλλιόπη Κύτρου**, Υποδι-

ευθύντρια 24ου Δημοτικού Σχολείου Ιλίου. *Ο διευθυντής του σχολείου ως σύμβουλος σε συγκρουσιακές καταστάσεις.*

Ευαγγελία Καλεράντε, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, & **Γεώργιος Λογιώτης**, Εκπαιδευτικός στη Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Β΄ Αθήνας. *Εκπαιδευτική πολιτική για τον Σχολικό Επαγγελματικό Προσανατολισμό στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση: νομοθετικές ρυθμίσεις και εκπαιδευτικές πρακτικές 2008-2019.*

Ερωτήσεις - Συζήτηση

14.30 - 16.00

Δ΄ Παράλληλη Συνεδρίαση: Ο ρόλος του συμβούλου σήμερα: αναγκαίος και ελκυστικός
Προεδρείο: **Γιάννης Μαρμαρινός & Ειρήνη Κατσαμά**

Παναγιώτης Γαλάνης, Νομικός Επιστήμων, Υποψήφιος Διδάκτωρ Δημοσίου Δικαίου Νομικής ΕΚΠΑ. *Νομική γνώση, νομικές μεταβολές και ο επιβεβλημένος ρόλος του συμβούλου στη σημερινή πραγματικότητα.*

Ευσταθία Βαλλά, Τμήμα Ψυχολογίας και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Frederick, & **Κωνσταντίνος Ξυφαράς**, Απόφοιτος ΕΚΠΑ, Τμήμα Ψυχολογίας και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Frederick. *Η στάση των νέων απέναντι στην ανδρική ομοφυλοφιλία και ο ρόλος του συμβούλου.*

Δημήτρης Χατζηχαράλαμπος, PhD, Κοινωνικός Λειτουργός, ΕΔΙΠ, Πανεπιστήμιο Frederick. *Η επίδραση της δομής και της λειτουργίας της σύγχρονης οικογένειας στον γονεϊκό ρόλο και στην ανάπτυξη του παιδιού. Συμβουλευτική γονέων.*

Κωνσταντίνος Καρακιάζης, Εκπαιδευτικός με εξειδίκευση στη Συμβουλευτική στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό στο 2ο ΚΕΣΥ Πειραιά, & **Ευάγγελος Παπακίτσος**, Μέλος ΔΕΠ του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής. *Προκλήσεις και προβληματισμοί για τον επαγγελματικό ρόλο του κοινωνικού λειτουργού σήμερα.*

Ιωάννης Σ. Παντελίδης, Εκπαιδευτικός. *Η επιβαρυντική επίδραση της οικονομικής κρίσης στην πρόκληση συμπτωμάτων εργασιακού άγχους στους εκπαιδευτικούς δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Περιφέρεια Αττικής.*

Ιωάννα Μπισιώπη, Φιλολόγος, Διευθύντρια 2ου Γυμνασίου Κορωπίου. *Η εξέλιξη της ελληνικής οικογένειας κατά την τελευταία πενήταετία.*

Ερωτήσεις - Συζήτηση

16.00 -16.30: Συμπεράσματα - Λήξη Συνεδρίου

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Γαβριήλ Άγγελος, Σύμβουλος Επαγγελματικού Προσανατολισμού
Δημητρίου Λουκία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Frederick
Καλαβά-Μυλωνά Νίνα, Δρ Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού
Καλούρη Ράνυ, Καθηγήτρια ΑΣΠΑΙΤΕ, Πρόεδρος ΕΛΕΣΥΠ
Κανδυλάκη Αγάπη, Καθηγήτρια Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης
Κασσωτάκης Μιχάλης, Ομ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών
Κατσαμά Ειρήνη, Επίκουρος Καθηγήτρια Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης
Κατσαμπούρη Φωτεινή, Δρ Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού
Κατσανέβας Θεόδωρος, Ομ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς
Κουλούρης Νικόλαος, Επίκουρος Καθηγητής Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης
Μαρμαρινός Γιάννης, Ομ. Καθηγητής ΕΚΠΑ
Μιχαλοπούλου Μαρία, Αντιπρύτανης Έρευνας & Διά Βίου Εκπαίδευσης Δημοκριτείου Παν/μίου Θράκης
Μπότου Αναστασία, Δρ Ψυχολογίας ΕΚΠΑ
Μπρούζος Ανδρέας, Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Μυλωνάκου-Κεκέ Ηρώ, Καθηγήτρια ΕΚΠΑ
Παμουκτσόγλου Αναστασία, Δρ Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης
Πουλόπουλος Χαράλαμπος, Καθηγητής Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης
Ραχιώτης Γεώργιος, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Σαμοΐλης Παναγιώτης, Σύμβουλος Επαγγελματικού Προσανατολισμού
Σιδηροπούλου-Δημακάκου Δέσποινα, Καθηγήτρια ΕΚΠΑ
Τσέργας Νικόλαος, Επίκουρος Καθηγητής Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ - ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Βακάλογλου Ζωγραφιά
Γώγου Ματίνα
Ερωτοκρίτου Κούλλα
Θεολογής Βαγγέλης
Κατσαούνη Σταυρούλα
Κουλούρη Λήδα
Μαρσέλλος Πέτρος

Μιντζά Σοφία
Παπαβασιλείου Ιωάννα
Σπηλιώτης Αθανάσιος
Τσιλιμπώκου Αγάθη
Τσίμας Κωνσταντίνος
Χατζηνεοφύτου Έλλη
Χατζηνεοφύτου Ρωξάνη

Σχεδιασμός αφίσας: Αναστασία-Θεοφάνω Αντωνοπούλου

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ -ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΣΑΒΒΑΤΟ 1 Φεβρουαρίου 2020

Στην Α΄ ΠΑΡΑΛΛΗΛΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ, 9.30 - 11.00: Κοινωνικές αλλαγές και συμβουλευτικές παρεμβάσεις, Προεδρείο: **Νίνα Μυλωνά-Καλαβά, Αναστασία Μπότου**, δεν θα παρουσιαστούν για ειδικούς λόγους οι εισηγήσεις:

Γλυκερία Π. Ρέππα: *Ενσυνειδητότητα και ευημερία: χρήση καινοτόμων τεχνικών για την αποτελεσματική άσκηση του ρόλου του συμβούλου*

Λουκία Δημητρίου. Εμμανουήλ Σηφάκης. Μάρκος Κανκαλιάς. Στυλιανή Ονησίλου: *Η επίδραση της εργασίας και του εργασιακού άγχους «εν καιρώ αλλαγών και κρίσης» στις σπουδές και στην ακαδημαϊκή επίδοση/απόδοση εργαζομένων φοιτητών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης*

Στη θέση τους θα παρουσιαστεί η εισήγηση: **Βασούλα Γιωργαλλίδου**, PhDc Πανεπιστήμιο Frederick **Λουκία Δημητρίου**, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Frederick *Διερεύνηση των προφίλ λήψης επαγγελματικής απόφασης ανάμεσα στους μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατά το πρώτο τους εγχείρημα για λήψη επαγγελματικής απόφασης και ο ρόλος του συμβούλου*

Στην Β΄ ΠΑΡΑΛΛΗΛΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ, 9.30 - 11.00: Αλλαγές στον εργασιακό τομέα και τεχνολογική εξέλιξη Προεδρείο: **Θεόδωρος Κατσάνεβας. Νίκος Δρόσος**, δεν θα παρουσιαστούν για ειδικούς λόγους οι εισηγήσεις:

Αναστασία Αθανασούλα – Ρέππα. Δρ. Μαριάντρη Κάζη. Δρ. Γλυκερία Π. Ρέππα. Δρ. Ζαχαρούλα Καραβά. *Οι αλλαγές στον εργασιακό τομέα και η αναγκαιότητα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης και καινοτομίας*

Χρήστος Ταουσάνης. *Αναδυόμενες επαγγελματικές εξειδικεύσεις & τομείς στην αγορά εργασίας ως αποτέλεσμα των τεχνολογικών εξελίξεων της 4ης βιομηχανικής επανάστασης*

Στη θέση τους θα παρουσιαστεί η εισήγηση: **Μαρία Βλαχάδη**, Λέκτορας Τμ. Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας **Θεολόγος Σμυρναίος**, Οικονομολόγος – Εκπαιδευτικός – Υπεύθυνος Συμβουλευτικής στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό στο 2ο Κ.Ε.Σ.Υ Πειραιά *Δραματικές εκπαιδευτικές αλλαγές στο θεσμό «Συμβουλευτική στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό» της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Επιτακτική ανάγκη αυτονομίας & ανάπτυξης του θεσμού. Η περίπτωση του Κ.Ε.Σ.Υ. (Κέντρο Εκπαιδευτικής και Συμβουλευτικής Υποστήριξης) από την Γ΄ Παράλληλη Συνεδρίαση*

Στην Γ΄ ΠΑΡΑΛΛΗΛΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ, 14.30 - 16.00, Προεδρείο: **Αναστασία Παμουκτσόγλου**. **Κωνσταντίνος Μακρόπουλος** δεν θα παρουσιαστεί η εισήγηση **Μαρία Βλαχάδη**. Λέκτορας Τμ. Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας **Θεολόγος Σμυρναίος**. Οικονομολόγος – Εκπαιδευτικός – Υπεύθυνος Συμβουλευτικής στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό στο 2ο Κ.Ε.Σ.Υ Πειραιά ***Δραματικές εκπαιδευτικές αλλαγές στο θεσμό «Συμβουλευτική στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό» της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Επιτακτική ανάγκη αυτονομίας & ανάπτυξης του θεσμού. Η περίπτωση του Κ.Ε.Σ.Υ. (Κέντρο Εκπαιδευτικής και Συμβουλευτικής Υποστήριξης) και θα παρουσιαστεί στην Β΄ Παράλληλη συνεδρία και η εισήγηση Βασούλα Γιωργαλίδου***. Ph.Dc Πανεπιστήμιο Frederick **Λουκία Δημητρίου**. Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Frederick ***Διερεύνηση των προφίλ λήψης επαγγελματικής απόφασης ανάμεσα στους μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατά το πρώτο τους εγχείρημα για λήψη επαγγελματικής απόφασης και ο ρόλος του συμβούλου***

Ο εισηγητής κος Ευάγγελος Παπακίτσος είναι μέλος ΕΔΙΠ του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής και όχι μέλος ΔΕΠ όπως εκ παραδρομής γράφτηκε

*Άννα Τσιμπουκλή**

ΔΥΣΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ

Η διασαφήνιση των ορίων ανάμεσα στην εκπαίδευση ενηλίκων και στη συμβουλευτική είναι ένα πεδίο το οποίο συζητάτε χωρίς ωστόσο να έχει διερευνηθεί επαρκώς. Διερευνάται η σχέση ανάμεσα στα δυο πεδία με βάση τη θεωρία μετασχηματισμών, τον ορισμό της ενηλικιότητας και τη διερεύνηση των δυσλειτουργικών ψυχικών παραδοχών. Δίνεται ο ορισμός της ενηλικιότητας και της ωριμότητας με βάση τη θεωρία μετασχηματισμών και την κατάρρευση των ψευδαισθήσεων της παιδικής ηλικίας. Διερευνώνται τα επτά στάδια προς την ενηλικιότητα καθώς και οι επιπτώσεις των δυσλειτουργικών παραδοχών. Συζητούνται τα όρια ανάμεσα στην συμβουλευτική και στην εκπαίδευση ενηλίκων με προτάσεις για την εκπαίδευση των εκπαιδευτών ενηλίκων.

Λέξεις-Κλειδιά: Δυσλειτουργικές παραδοχές, ψυχικές στρεβλώσεις, εκπαίδευση ενηλίκων, συμβουλευτική

Εισαγωγή

Η εκπαίδευση ενηλίκων αποτελεί έναν σύγχρονο εξελισσόμενο κλάδο που έχει συχνά ταυτιστεί με την κατάρτιση και τη διασύνδεση με την αγορά εργασίας. Ωστόσο, ένας από τους σημαντικότερους θεωρητικούς και εκφραστές του πεδίου, ο Jack Mezirow, παρότι οι μελέτες του αφορούσαν κυρίως την προσπάθεια επανασύνδεσης γυναικών με την εκπαίδευση και την αγορά εργασίας, εστίασε περισσότερο στους ψυχικούς μηχανισμούς και στις δυσλειτουργικές παραδοχές που αποτελούν εμπόδια εκπαιδευτικής και κοινωνικής ένταξης. Περιγράφει δε τη διεργασία της μάθησης ως μία διεργασία μετασχηματισμού,

η οποία είναι αποτέλεσμα κρίσης, που βιώνει ένας ενήλικας όταν προσπαθεί να επιλύσει σύγχρονα διλήμματα με βάση παλαιές πρακτικές και παραδοχές. Στη διεργασία αυτή ο Mezirow (1978, 1990, 2000) υποστηρίζει ότι υπάρχουν δέκα στάδια δια μέσου των οποίων ο ενήλικας μπορεί να επιτύχει την αλλαγή. Σε αυτά τα στάδια έρχεται αντιμέτωπος με την ανάγκη να διερευνήσει συναισθήματα, να αξιολογήσει προηγούμενες δυσλειτουργικές παραδοχές και σταδιακά να αναπτύξει ένα νέο πλάνο δράσης, να δοκιμάσει νέους ρόλους και να οικοδομήσει σχέσεις εμπιστοσύνης απέναντι στον εαυτό και στους άλλους που θα του επιτρέψουν να οδηγηθεί σε μία νέα πορεία ζωής. Θεωρεί δε ότι ως

* Η Α.Τ. είναι Ψυχολόγος (PhD), Υπεύθυνη Τομέα Εκπαίδευσης ΚΕΘΕΑ, e-mail:anna@kethea.gr

ενήλικοι εκπαιδευόμενοι χρειάζεται να κατανοήσουμε «*πως είμαστε παγιδευμένοι στην προσωπική μας ιστορία και την ξαναζούμε*» (Mezirow, 1978: 101). Άρα στο πλαίσιο της εκπαίδευσης ενηλίκων κεντρικός στόχος παραμένει η καλλιέργεια της αυτόνομης σκέψης μέσα από την ανάλυση ιστοριών ζωής, κρίσιμων συμβάντων, τήρησης ημερολογίου και ανοικτού κριτικού διαλόγου που επεξεργάζεται τις δυσλειτουργικές πεποιθήσεις και παραδοχές και οδηγεί στην αναζήτηση νέου νοήματος ζωής.

Η παραπάνω θεωρία ενδεχομένως έχει αρκετά κοινά με τις θεωρίες της συμβουλευτικής και ιδιαίτερα όσον αφορά στην επεξεργασία των στρεβλών ψυχικών παραδοχών που ανήκουν στο παρελθόν αλλά εξακολουθούν να επιδρούν στο παρόν και στην αναζήτηση αλλαγής και νοήματος ζωής. Αρκετοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι η θεωρία μετασχηματισμών εντάσσεται στο φάσμα των ψυχολογικών θεωριών (Donlevy & Donlevy, 1998). Εξάλλου, η παραπάνω θεωρία δανείστηκε την έννοια των στρεβλών ψυχικών παραδοχών από τον ψυχίατρο φροϋδικής κατεύθυνσης Roger Gould (1978), δίνοντας της ιδιαίτερη βαρύτητα καθώς αντιμετώπισε τα κίνητρα των ενηλίκων για μάθηση κυρίως ως εσωτερικά και σχετιζόμενα με την ανάγκη για προσωπική αλλαγή και αυτό-καθορισμό. Η διερεύνηση της σχέσης του Gould και του Mezirow, ιδιαίτερα για την ερμηνεία που μοιράζονται στον τρόπο με τον οποίο οι ενήλικες ενδίδουν σε πρώιμες απαγορεύσεις (inhibition) της παιδικής ηλικίας, έχει απασχολήσει αρκετούς μελετητές (Broken, 2008· Illeris, 2014· Illeris, 2015).

Ο Gould (1978) ασχολήθηκε πρωτίτως με τις ψυχικές στρεβλώσεις, η ρίζα των οποίων βρίσκεται σε τραυματικές εμπειρίες της παιδικής ηλικίας (Illeris, 2009). Οι ψυχικές στρεβλώσεις καταλήγουν σε ψευδαισθήσεις (illusions) για τον εαυτό και τον κόσμο. Οι ψυχικές στρεβλώσεις προβάλλουν συνεχώς εμπόδια στη διεργασία της προσωπικής αλλαγής παρότι είναι καταπιεσμένες πέρα από την σφαίρα του συνειδητού. Οι λόγοι ωστόσο για τους οποίους ορισμένοι ενήλικες στην προσπάθεια αλλαγής, αναζητούν συμβουλευτική και ψυχοθεραπεία και άλλοι εντάσσονται σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων, δεν έχουν διερευνηθεί πλήρως παρότι θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι στην πρώτη περίπτωση η απόφαση είναι ενδεχομένως συνειδητή.

Η έννοια της αλλαγής και οι ψευδείς παραδοχές

Η έννοια της αλλαγής παραμένει κεντρική στην εκπαίδευση ενηλίκων, και ιδιαίτερα στην κύρια θεωρία που την εκφράζει, στη θεωρία μετασχηματισμών. Η όποια ατομική αλλαγή προϋποθέτει διερεύνηση των ψυχικών παραδοχών, οι οποίες διαχωρίζονται σε «κύριες ψευδείς παραδοχές» (major false assumptions) και σε «επιμέρους παραδοχές» (component assumptions) και με τις οποίες οι ενήλικες έρχονται συχνά αντιμέτωποι σε όλη σχεδόν τη διάρκεια της αναπτυξιακής τους πορείας από την εφηβεία έως την ωριμότητα (Gould, 1978). Η διεργασία διερεύνησης και μετασχηματισμού των δυσλειτουργικών παραδοχών δε

μπορεί παρά να είναι επίτονη, καθώς συνεχώς αναδεικνύονται δύο κεντρικά θέματα, η απώλεια και η αλλαγή, που χρήζουν συναισθηματικής επεξεργασίας, γιατί σε διαφορετική περίπτωση εγκλωβίζουν την αναπτυξιακή πορεία των ενηλίκων.

Η απώλεια και η αλλαγή σχετίζονται με το άγχος και το φόβο της ματαιώσης και της μετάβασης σε μία νέα «άγνωστη» κατάσταση. Η ενηλικιότητα, ορίζεται γύρω από τα δύο αυτά κεντρικά θέματα, ως αντικατάσταση της παιδικής ψευδαίσθησης της ασφάλειας με την ώριμη λήψη αποφάσεων (Gould, 1978) και στηρίζεται κατά παράδοξο τρόπο σε δύο αντίθετους πόλους. Στην ανάγκη ωριμότητας και προσαρμογής στην πραγματικότητα της ενήλικης ζωής και στην ανάγκη διατήρησης της ψευδαίσθησης της ασφάλειας. Διαφοροποιείται δε από την παιδική και εφηβική ηλικία με βάση ορισμένα όρια που επιτρέπουν στον ενήλικα να συγκρίνει τον εαυτό του όπως είναι σήμερα με το πώς ήταν ο/η ίδιος/α στο παρελθόν, αποφεύγοντας την σύγκριση με άλλα άτομα, όπως συχνά συμβαίνει στην παιδική και εφηβική ηλικία. Τα όρια συμβάλλουν ώστε να αναπτυχθεί η θετική αυτό-εικόνα. Ωστόσο οι δυσκολίες προσαρμογής σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο εξωτερικό περιβάλλον, που χαρακτηρίζεται από καταστάσεις κρίσης, άγχους και προκλήσεων, μπορεί να παραμείνουν και ορισμένοι ενήλικες ενδέχεται να δυσκολεύονται να ανταποκριθούν, όταν το παρελθόν εξακολουθεί να επηρεάζει την συμπεριφορά τους στο παρόν καθώς οι ψευδείς παραδοχές και οι ψυχικές στρεβλώσεις εξακολουθούν να κυριαρχούν.

Οι ψευδείς παραδοχές της ασφάλειας, της ανταμοιβής των θυσιών, του ελέγχου, και της «συννομοσίας της θεραπείας μέσω της αγάπης» Gould (1978) συνοδεύονται από ματαιώσεις που βιώνουν οι ενήλικες όταν αισθάνονται ότι οι κόποι τους δεν βρίσκουν ηθική ή υλική ανταμοιβή ή/και λειτουργούν ανταγωνιστικά απέναντι στις προσπάθειες των ενηλίκων για αυτοδυναμία, ανεξαρτησία και προσωπική εξέλιξη, προκαλώντας αισθήματα άγχους και φόβου απέναντι σε οποιαδήποτε τάση αυτοδυναμίας θα μπορούσε εν δυνάμει να διαταράξει τα θεμέλια των σχέσεων.

Οι ψευδείς παραδοχές σε κάθε ηλικιακή φάση μπορεί να καταρριφθούν εάν το επιτρέψουν οι καταστάσεις ζωής, το υποστηρικτικό δίκτυο αλλά και η συμμετοχή σε αντίστοιχες εκπαιδευτικές δράσεις. Η κατάρρευση όμως των παραδοχών δεν συντελείται αυτόματα. Συνήθως προκύπτει όταν οι ενήλικες έρθουν αντιμέτωποι με καταστάσεις κρίσης, όπως είναι ένα διαζύγιο ή μία απώλεια. Ωστόσο, ορισμένοι ενήλικες μπορεί να σπαταλήσουν μία ολόκληρη ζωή προσπαθώντας να αντιμετωπίσουν τις ψυχικές στρεβλώσεις του παρελθόντος και άλλοι να μη κατορθώσουν να εισέλθουν στην κατάσταση της ενηλικιότητας, παραμένοντας καθηλωμένοι σε προηγούμενα αναπτυξιακά στάδια καθώς βιώνουν σύγχυση ανάμεσα στον ανεξέλεγκτο θυμό της παιδικής ηλικίας και στην πραγματικότητα της ενήλικης ζωής. Αποτέλεσμα αυτού είναι να αυτοπεριορίζονται και να στερούνται του δικαιώματος να ζήσουν όπως θα επιθυμούσαν βιώνοντας συνεχείς ματαιώσεις λόγω αποφυγής της αλλαγής.

Η ενηλικιότητα

Ο Gould (2008) υποστηρίζει ότι τα βήματα που δυνητικά οδηγούν στην ενηλικιότητα είναι συνολικά επτά. Το πρώτο αφορά τον εντοπισμό των δυσλειτουργικών παραδοχών και στην επεξεργασία των εσωτερικών εντάσεων και της αμφιθυμίας που βιώνουν συχνά οι ενήλικες στη διαδικασία της λήψης αποφάσεων. Το δεύτερο βήμα χαρακτηρίζεται από την πρόθεση για δράση και αποσαφήνιση του σκοπού της δράσης και σχετίζεται με την αναγνώριση της ύπαρξης δύο διαφορετικών κόσμων, που μεταξύ τους συγκρούονται, δηλαδή την κατανόηση ότι υπάρχει σύγκρουση του κόσμου της παιδικής ηλικίας με αυτόν της ενήλικης ζωής. Η στροφή προς την κατανόηση και την αποδοχή των επιθυμιών της εσωτερικής ζωής κυριαρχείται από άγχος ή ακόμη και από αισθήματα αυτό-λύπης ή/και κατάθλιψης, συχνά όμως συνοδεύεται από μεγαλύτερη ανοχή για τα λάθη των άλλων και άρα και για τα λάθη του εαυτού.

Τρίτο βήμα προς την επίτευξη της ενηλικιότητας είναι η διαφοροποίηση των πραγματικών από τους φανταστικούς κινδύνους (καταστροφολογία) και άρα η αναγνώριση και αποδοχή των βιωμάτων της παιδικής ηλικίας στην πραγματική τους διάσταση. Η αποδοχή των αντικρουόμενων συναισθημάτων και βιωμάτων οδηγεί στο τέταρτο βήμα, δηλαδή στην αναγνώριση ότι οι καταστροφικές προβλέψεις αποτελούν αναμνήσεις του παρελθόντος και ενυπάρχουν στην προσπάθεια εκτίμησης και κατανόησης της τρέχουσας πραγματικότητας. Στο πέμπτο στάδιο, στόχος είναι να συνειδητοποιήσει σταδιακά ο ενήλικας ότι οι χαμένες

λειτουργίες μπορούν να ανακτηθούν. Στο έκτο στάδιο, στόχος είναι να κατανοήσει ο ενήλικας τον τρόπο με τον οποίο ενισχύει τις αυτό-εκπληρούμενες προφητείες που με τη σειρά τους ενισχύουν την ψευδαισθήση της ανεπάρκειας. Η συναισθηματική επεξεργασία των ψυχικών στρεβλώσεων της παιδικής ηλικίας οδηγεί στο έβδομο βήμα, που αφορά στην παγίωση της νέας γνώσης, στη διαμόρφωση μίας νέας αντίληψης της πραγματικότητας και στην κατάκτηση της ενηλικιότητας.

Οι ενήλικες αναζητούν την αυθεντικότητα στις ανθρώπινες σχέσεις, όταν πλέον έχουν συνειδητοποιήσει τη δυνατότητα για αυτό-κατευθυνόμενη μάθηση και για διερεύνηση της εσωτερικής ζωής. Το στάδιο αυτό προσδιορίζεται συνήθως μετά την ηλικία των 50 ετών, όταν οι ενήλικες σταδιακά ανακαλύπτουν εσωτερικές δυνάμεις που ήταν κρυμμένες στο ασυνείδητο. Αναζητώντας βαθύτερο νόημα στη ζωή, ορισμένοι στρέφονται στον πνευματισμό, άλλοι στον εθελοντισμό και σε παρεμβάσεις που προάγουν το κοινό όφελος και άλλοι γίνονται πολίτες του κόσμου. Ωστόσο, ορισμένοι εξακολουθούν να παραμένουν καθηλωμένοι στο παρελθόν βιώνοντας μεταίωση. Παραμένουν δηλαδή αντιμετώπι με τον κίνδυνο της καθήλωσης.

Ο φόβος της καθήλωσης

Σύμφωνα με τον Gould (1978), καθήλωση βιώνουν εκείνοι οι ενήλικες που είναι ιδιαίτερα εξαρτημένοι από άλλους, δίνουν έμφαση σε επιφανειακά ζητήματα της τρέχουσας πραγματικότητας,

είναι ιδιαίτερα αυστηροί με τον εαυτό τους και τους άλλους ή απογοητευμένοι και ματαιωμένοι από τις απαιτήσεις της πραγματικότητας. Η καθήλωση ενισχύεται από βιώματα που προκαλούν ψυχικό πόνο και από εσωτερικές και εξωτερικές συγκρούσεις και απαιτήσεις που εμποδίζουν την ανάληψη πρωτοβουλιών και δράσης. Ο ψυχικός πόνος συνήθως δεν είναι συνειδητός. Έχει τις ρίζες του σε έναν υπέρμετρο θυμό (demonic anger) της παιδικής ηλικίας, που επανεμφανίζεται στη διάρκεια της ενήλικης ζωής με υπόγεια αλλά πολύ σαφή πλέον μορφή. Η αντιμετώπιση του θυμού προϋποθέτει εσωτερική αναζήτηση και κατανόηση της διαφοράς μεταξύ του άγχους που σχετίζεται με πραγματικές εξωτερικές πιέσεις και αυτού που έχει τη βάση του στους μύθους της παιδικής ηλικίας. Επίσης, απαιτεί επεξεργασία της λύπης για την απώλεια της αθωότητας, καθώς και της κατάθλιψης που συνοδεύει τη δυσκολία της απελευθέρωσης από το παρελθόν.

Στη διάρκεια αυτής της πάλης, η οποία συχνά καταλήγει να είναι πάλη αξιών, οι ενήλικες ασυνείδητα χρησιμοποιούν τους μύθους της παιδικής ηλικίας για να κατασκευάσουν έναν μηχανισμό άμυνας απέναντι στο άγχος και στις ενοχές, καθώς και για να απαλύνουν τις εσωτερικές τους απαγορεύσεις (internal prohibitions). Οι εσωτερικές απαγορεύσεις, δηλαδή οι απαγορεύσεις που έχει θέσει η οικογένεια κατά την παιδική ηλικία, είναι συχνά άκαμπτες και ορθώνουν εμπόδια και φόβους για

μία εν δυνάμει επερχόμενη καταστροφή.

Η επεξεργασία των εσωτερικών απαγορεύσεων μπορεί να οδηγήσει στην απελευθέρωση του ατόμου και άρα στο μετασχηματισμό των παραδοχών και αξιών της προηγούμενης γενιάς. Όσο μεγαλύτερες όμως είναι οι αυταπάτες (self-deceptions)¹ τόσο πιο δύσκολη καθίσταται η αντιμετώπισή τους και τόσο περισσότερο ενισχύεται ένας μηχανισμός αυτό-υποτίμησης, δηλαδή ένα συναίσθημα κατωτερότητας, που εμποδίζει την ανάπτυξη της ωριμότητας.

Η αυτό-υποτίμηση οδηγεί σε καθήλωση, που με τη σειρά της προκαλεί την αίσθηση ότι οι επιθυμίες για το μέλλον είναι ανέφικτες ή/και μπορεί να αποβούν καταστροφικές. Οι ενήλικες που βιώνουν καθήλωση σε συγκεκριμένα αναπτυξιακά στάδια χρειάζονται στήριξη. Μέσω συμβουλευτικής και θεραπείας μπορούν να αρχίσουν να διαφοροποιούν το άγχος (anxiety) που οφείλεται στα τραύματα της παιδικής ηλικίας από το άγχος (stress) που οφείλεται σε πραγματικές καταστάσεις της ενήλικης ζωής. Επίσης, έχουν τη δυνατότητα σε αυτά τα πλαίσια να επεξεργαστούν βαθύτερα συναισθήματα και σχέψεις που τους κρατούν καθηλωμένους και θέτουν εμπόδια στην ανάληψη πρωτοβουλιών και δράσης.

Εκπαίδευση ενηλίκων και έκφραση συναισθημάτων

Η έκφραση των συναισθημάτων στη διάρ-

1. Αυταπάτη: Η παραμονή του ατόμου σε μία λανθασμένη αντίληψη για τον εαυτό του ή το περιβάλλον. Το άτομο που αυταπατάται είναι ανίκανο να αναγνωρίσει τα όριά του και επομένως να τα τηρεί-δεν μπορεί να επιδείξει αυτο-αποδοχή (Παπαδόπουλος, 1994).

κεια της εκπαιδευτικής διεργασίας γίνεται εμφανής μέσα από τους διαφορετικούς ρόλους που εκφράζονται στην ομάδα, στη διάρκεια των συγκρούσεων, στην κατασκευή «αποδιοπομπαίων τράγων», στους μηχανισμούς άμυνας όπως είναι απόσυρση, στην αμφισβήτηση των ρόλων και στη εν γένει δυσκολία δημιουργία ενός «διευκολυντικού περιβάλλοντος» απαραίτητου για την επίτευξη της γνώσης. Στο πλαίσιο αυτό οι εκπαιδευτές ενηλίκων καλούνται να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον μάθησης και αλλαγής με αξιοποίηση των εμπειριών και ταυτόχρονη επεξεργασία των δυσλειτουργικών παραδοχών.

Τα όρια ανάμεσα στη συμβουλευτική και την εκπαίδευση γίνονται συχνά δυσδιάκριτα. Ωστόσο είναι σαφή και σημαντικό να υπάρχουν. Ο Jack Mezrow υποστήριξε ότι οι εκπαιδευτές ενηλίκων μπορούν να παρέχουν συμβουλευτική στήριξη για θέματα που αφορούν στα προβλήματα που σχετίζονται με τις μεταβάσεις ζωής, αλλά δεν είναι αρμόδιοι να παρεμβαίνουν ψυχοθεραπευτικά και να χειρίζονται ζητήματα που απαιτούν βαθύτερες γνώσεις ψυχολογίας. Παρόμοια με τη δική του θέση εκφράζουν και άλλοι θεωρητικοί και ερευνητές (Kasl & Elias, 2000, Cranton, 2006, Kegan, 2000) καθώς οι κίνδυνοι για τους συμμετέχοντες είναι παρόντες. Ο Gould (1978, 1988) επίσης θεωρούσε ότι οι εκπαιδευτές ενηλίκων θα μπορούσαν να προσφέρουν συναισθηματική στήριξη στους ενήλικες στο πλαίσιο προγραμμαμάτων ψυχο-εκπαίδευσης για την αντιμετώπιση μεταβάσεων ζωής που προκαλούν άγχος, όπως μία συνταξιοδότηση, ένα διαζύγιο, η επιστροφή στην εργασία ή στην εκπαίδευση ή η αλλαγή εργασίας,

προσφέροντάς τους πληροφορίες, κάνοντας παραπομπές και συντονίζοντας σχετικές ομάδες συζήτησης.

Ωστόσο, η ανάγκη να παραμείνουν διακριτοί οι ρόλοι των εκπαιδευτών ενηλίκων και των συμβούλων είναι απαραίτητη, όπως και η διαφοροποίηση ανάμεσα στις ομάδες όπου γίνεται χρήση βιωματικών τεχνικών και στις εκπαιδευτικές ομάδες που έχουν σαφή γνωσιακό προσανατολισμό. Παρότι και στις δύο ομάδες η δυναμική των σχέσεων και οι διεργασίες που αναπτύσσονται έχουν αξία για την επίτευξη των στόχων, η διαφορά τους έγκειται στο βάθος και στο εύρος των συναισθημάτων που διακινούνται και στον τρόπο με τον οποίο αυτά γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας από την κάθε ομάδα.

Σύνοψη

Η δυναμική των σχέσεων και οι διεργασίες που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της εκπαίδευσης ενηλίκων έχουν ιδιαίτερη σημασία για την επίτευξη του κεντρικού στόχου της θεωρίας μετασχηματισμών που δεν είναι άλλος από αυτόν της αλλαγής. Η ανάλυση των δυσλειτουργικών παραδοχών και πεποιθήσεων δε μπορεί παρά να ανασύρει στην επιφάνεια ατομικά και συλλογικά συναισθήματα που επηρεάζουν το κλίμα στην εκπαιδευτική ομάδα και αναλόγως διευκολύνουν ή δυσχεραίνουν την επίτευξη της αλλαγής. Η διαφορά ανάμεσα σε αυτό το πλαίσιο και στην συμβουλευτική σχέση έγκειται στο βάθος και στο εύρος των συναισθημάτων που διακινούνται σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο και στον τρόπο με τον οποίο αυτά γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας.

Η επεξεργασία των συναισθημάτων στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών ομάδων μπορεί να συμβεί με αποφυγή της εστίασης σε συγκεκριμένα πρόσωπα ή σε προσωπικά ζητήματα που μπορεί να οδηγήσουν στην αναβίωση ψυχικών τραυμάτων αφήνοντας το άτομο έκθετο στην ομάδα. Ωστόσο, και η συνθήκη αυτή

προϋποθέτει πως οι εκπαιδευτές έχουν ήδη σχετική εκπαίδευση στην ψυχολογία των ατόμων και των ομάδων και επίγνωση του ρόλου τους, του πλαισίου, του εκπαιδευτικού συμβολαίου με τους εκπαιδευόμενους και των ορίων που όλα τα παραπάνω θέτουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Broken, R., (2008). Adult Learning. In Neil J. Salkind and Kristin Rasmussen (Eds.) *Encyclopedia of Educational Psychology*. Thousand Oaks: Sage Publication.
- Cranton, P. (2016). Transformative Learning: A Narrative. *Learning, Design and Technology*, pp 1-14.
- Donlevy, James G.; Donlevy, Tia Rice, (1998). Approaching Adult Education Literature Using the Donlevy Template of Perspectives: A Focus on the Psychological Perspective. *International Journal of Instructional Media*, v25 n3 p219-27.
- Gould, Roger L (1978). *Transformations: Growth and change in adult life*. Oxford, England: Simon & Schuster.
- Gould, Roger L., (1988). Adulthood. In Kaplan, H. I., M.D. and Sadock, B. J., M.D. (Eds.), *Comprehensive Textbook of Psychiatry, Vol.1, Fifth Edition*, (σελ. 55-63). Baltimore, MD: Williams & Wilkins.
- Illeris, K. (2014). Transformative learning and identity. Διαθέσιμο στο: <http://meridianuniversity.edu/images/tlc-proceedings.pdf> (Retrieved on 30/04/2014)
- Illeris, K., (2014). Transformative Learning. *Journal of Transformative Education*, 12 (2), 148-163.
- Kegan, R. (2000). What “form” transforms? A constructive-developmental approach to transformative learning. In J. Mezirow & Associates (Eds.), *Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress* (pp. 35-70). San Francisco: Jossey-Bass.
- Mezirow, J. (1981). A critical theory of Adult Learning and Education. *Adult Education*, 32 (1), 3-24.
- Mezirow, J. (1990). How Critical Reflection Triggers Transformative Learning. In J. Mezirow & Associates (Eds.), *Fostering Critical Reflection in Adulthood* (pp. 1-20). San Francisco: Jossey-Bass.
- Mezirow, J. (1991). *Transformative dimensions of adult learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mezirow, J. (2000). Learning to Think like an Adult. In J. Mezirow & Associates (Eds.), *Learning as Transformation: Critical Perspectives on a theory in progress* (pp. 3-33). San Francisco: Jossey-Bass.
- Mezirow, J. (2006). An overview on transformative learning. In P. Sutherland & F. Crowther (Eds.), *Lifelong Learning* (pp. 24-38). London and New York: Routledge.
- Παπαδόπουλος, Γ. [Papadopoulos, G.] (1994). *Λεξικό της Ψυχολογίας με τετραγλωσσία όρων*. [Dictionary of Psychology with quadrilingual terms]. Athens, Greece: Ν.Γ.Παπαδόπουλος [N.G. Papadopoulos].
- Taylor, E. W. (1998). *The Theory and Practice of Transformative Learning: A Critical Review*. Information Series No. 374. ERIC: ED 423 427. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED423422.pdf>